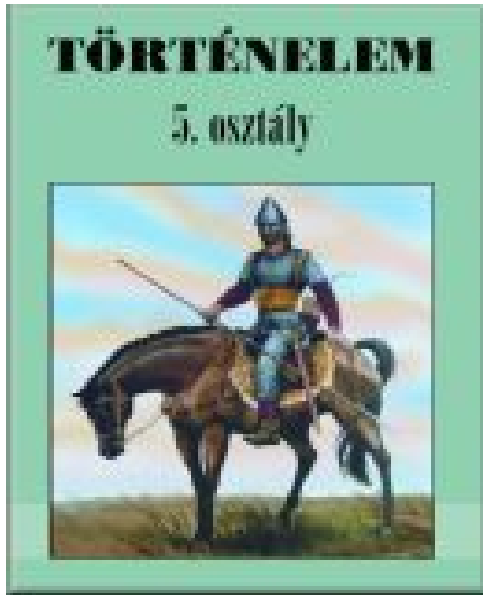

Bakay Kornél:

Magyarnak lenni: büszke gyönyörűség!

Tanulmányok és előadások

Egy magyar históriás önarcképe

A történetkutató sorsa Magyarországon

A tudomány és minősítése

/A KITALÁLT KÖZÉPKOR. A TÖRTÉNELEM NAGY IDŐHAMISÍTÁSA/

A magyarság és Európa

Őstörténet-kutatásunk jelen állapotáról

Finnesítés

A magyarság múltja és jövője a Kárpát medencében

Közép-Ázsia magyar őstörténeti vonatkozásai

Jégbezárt történelem

Altáji múmiák

Népünk eredete és Kárpát-medencei állama

A Kárpát-medence őstörténete

Magyar múlt

Etnikai és hatalmi viszonyok a Kárpát-medencében a VIII-IX. században

Lél és Bulcsú hadi népe

A magyar királyság eredete

Az úgynevezett pogánylázadások kora

A nemzeti királyeszmé az Árpádi-korban

A magyar királyság és a Keleten maradt magyarság

1. Isten kardja és a jászberényi Lehel kürt

2. A Szent lándzsa és a koronázási palást

3. A Szent Jobb és a Szent Korona

Szent László király oltalmazza Somogyvárt!

László Gyula: Múltunkról utódainknak című könyve kapcsán

László Gyula régész

4. A székelyek eredete.

5. A László-iskola múltja és jelene.

Czuczor Gergely születésének 200. évfordulóján

Helyünk Európában

http://kapu.biz/kapu_files/file/anyagok/bakay_kornel_magyarnak_lenni_buszke_gyonyoruseg.pdf

Egy magyar históriás önarcképe

Ezerkilencszáznegyvenhét decemberében, hétéves koromban egy Duna-Tisza-közi kis faluban, Akasztó községben, éppen disznóvágáskor, tüdőgyulladást kaptam. Édesatyám nővérei, akik a falu tanítónénijei voltak 1923 óta fogadtak be minket miután Bácskából 1944. novemberében elmenekültünk. 41 fokos lázban hanykolódtam a betegágyban s egyre rosszabbul lettem. Az oroszok fogságából, Hajmáskérről nemrégiben kiszabadult nagybátyám, a magyar királyi honvédség orvosezredese, értesülvén a nagy bajról, váratlanul betoppant az akkor még csodaorvosságnak számító penicillinnel. Azt, hogy az életemet megmentő orvosságot honnan és hogyan szerezte, máig sem tudom pontosan, talán a menyasszonya révén, aki az akkori egészségügyi minisztériumban dolgozott. A nagyon melegszívű, de mogorva modorú nagybácsim, aki egyébként a keresztapám volt, kétóránként injekcióban adta be a penicillint. A testvérbátyám a szomszéd ágyban kuporgott s azért imádkozott, hogy Édesapánk még életben láthassa a legkisebb fiát, még időben megérkezzen. Édesapám 1941. nyarától, amikor Magyarország területe már 172 000 km² volt, a bácskai, tízezer lakosú, színmagyar, Bács- Bodrog vármegyei Magyarkanizsa iskoláinak igazgatója lett, a visszatért város katonai parancsnokának, Kulay alezredesnek a parancsa szerint. Kanizsa (Canesa, illetve Kenesna alakban) már a XI. században királyi birtokként létezett s a körülötte lévő helynevek tanúsága szerint (Szatmár, Vastorok, Horgos, Szentpéter, Földvár) magyar településként. A törökvész után a XVII. századra elnéptelenedett s csak 1753 után kezdett visszatelepülni ide, Ókanizsára a magyarság. Katonai terület lett Tiszai Kerület néven,

bár 1751-ben mezővárosi rangot kapott.

Őseink a Felvidékről települtek át ide Mária Terézia korában, a XVII. századi adatok erre utalnak: Bakay István (1667), Bakay László (1697), Bakay Ádám, etc.

rokonságban az Ibrányi és a Hetey családokkal. A délvidéki családalapító talán a zentai Bakay János György volt, akinek leszármazottjai alkották a szegedi, a hódmezővásárhelyi és a kanizsai ágat.

Édesapámnak, aki a kanizsai ág harmadik nemzedékének tagja volt, 1944-ben, 45 éves kora ellenére, be kellett vonulnia tartalékos hadnagyi rangban. 1945-ben, amikor hazavergődött a frontról, nyomban B-listázták. 1946-ban Édesanyánk és a nővérem Kőszegre költözött, atyánk pedig földönfutóként járt-kelt az újra csonka kis országban, munkát keresve. Ekkor, 1947-ben éppen Törökszentmiklóson ígértek neki egy kültelki iskolában munkát. Innen sietett haza az én betegágyamhoz, s arcára mosolyt erőltetve, az ágyam mellé ült. Megfogta a kezem s a fülemhez hajolt: Kisfiam, szép jövődöt álmodtam neked, ne hagyj cserben. Nekünk, magyaroknak, ezredév óta mindenért keményen meg kellett küzdenünk, a pusztá Életünkért is. Hallgasd csak Szent István király történetét.

S kezébe vette Kós Károly Országépítő című csodálatos regényét, amelyet elejétől a végéig felolvasott nekem. S lángoló lázrózsáim lassan halványulni kezdtek, harmadnapra pedig a nagybátyám csak ennyit mondott: életben marad a gyerek. Apám könnyei a kezemre csorogtak, de az én gondolataim már messze jártak. Rabul ejtett a Múlt. Soha többet nem tudtam szabadulni a Magyar Történelem megigéző bűvöletéből. Én soha nem akartam más lenni, mint ami lettem. A magyarság sorsának, életének bűvárlója, kutatója.

Jól tudom, hogy a történelmet formáló nemzetek a családok nagy közösségéből születtek, a saját családjuk históriájának vizsgálatára eddig mégsem fordítottam kellő figyelmet. Az életem kerülő adatokat rendben elraktároztam, de alaposan, úgy ahogyan kell, szinte semminek nem néztem utána. Ámbár, meglehet, az is befolyásolt, hogy az elmúlt 80 esztendő oly erősen felforgatta a magyar világot, hogy a megroppant gerincek, a kifordult sanyarú sorsok, a megtagadott és váltogatott eszmék, a nyomorúság kiváltotta lealacsonyodás tengernyi dokumentuma taszított engem. S taszít ma is, amikor a megmaradt iratok, családi levelek halmaiban turkálók, látva, hogy felmenőim, családtagjaim is mire voltak képesek meggyalázott, megalázott, nyomorult helyzetükben. Akadt olyan, aki az orosz megszállást és a háború utáni barbár diktatúrát méltósággal szenvedte, akadt olyan, aki átmenetileg hitt az új eszmékben s volt olyan, aki a családján belül próbálta levezetni elviselhetetlen fájdalmát és egzisztencia-vesztésének minden szégyenéért asszonyát vagy férjét próbálta felelőssé tenni.

A Bakay-család története tehát még megírásra vár. Atyai ágon négy-öt nemzedék él bennem, anyai ágon csak kettő.

Apai felmenőim évszázadok óta a ma szerbiai Vajdaságnak nevezett Bácskában éltek és haltak Nagyapám, Bakay József 1862-ben Magyarakanizsán született és 1944. telén Akasztón halt meg az orosz katonák jelenlétében, akik ráparancsoltak, hogy egye meg az elébe rakott nagy tányér zsíros töltöttkáposztát. Az utolsó falat után kiszenvedett.

Atyai nagyanyám, Fazekas Borbála 1863-ban Horgoson született, ugyancsak kötélgyártó családból és 1937-ben Akasztón halt meg.

Dédatyámnak, Bakay Albertnek már nem adatott meg, hogy magyarországi temetőben

nyugodhassék, amint az ük és szép-szüléknek sem. Bakay János Györgynek két fia volt: ifjabb János György és Adalbert. Az 1800-ban született Bakay János Györgynek és Bánó Erzsébetnek 1833-ban született Nándor fia, Szeged város nevezetes polgára, a gyáralapító, a szegedi nagy árvíz egyik hőse, országgyűlési képviselő. Bakay Adalbert (született 1809-ben) és Juhász Julianna házasságából kilenc gyermek született, köztük három fiú: Péter (1841), János (1854) és József (1862). Az utóbbi az én atyai nagyapám, akinek hét gyermeke lett, négy fiú és három leány. Az első fiú kiskorában elhunyt, a második, Albert 30 évesen lett áldozata az engem is a nyomorgató tüdőgyulladásnak a harmadik fiú Gyula, az én apám. Az ük és dédszülők bácskai sírjait már nem gondozza senki.

A mi kanizsai águnkból jeles ember lett Bakay János tűzér ezredes, valamint Bakay Péter fia János, aki városgazdaként virágoztatta fel Kanizsát. A szegedi ág legnagyobb fia Bakay Nándor, akit az idegen tőkések tönkretettek, kisémmiztek, majd a saját gyárából is kitessekeltek. 1902-ben szegényen halt meg. A vásárhelyi ág még nevezetesebb, mert Bakay Péter fia, id. dr. Bakay Lajos, a vásárhelyi kórház igazgató főorvosának gyermekei (Lóránt /1887-1943/, Lajos, György, Sára) az 1880-ban született Bakay Lajos csodálatos karriert mondhatott magáénak, úgy is mint sebészprofesszor, úgy is mint szakmunkák írója s úgy is mint közéleti ember, elvégre tagja lett a Főrendiháznak, birtokosa a Corvin-koszorúnak, a Pozsonyból elmenekített és Pécsre települt egyetem rektora és hírneves tanára lett hosszú éveken át. 1941-ben tagja volt a katyni vizsgálóbizottságnak (Orsós Ferencsel együtt), majd résztvett (Fettich Nándor régészprofesszorral együtt) az oroszok által letartóztatott jeles magyar értelmiségiek mentésében. 1945-ben azonnal le is csaptak rá a kommunisták, Baross utcai klinikáját elvették, őt filléres nyugdíjra kárhoztatták. Bár később dolgozhatott a Korányi kórházban, sem haláláig (1959), sem azóta nem rehabilitálták. Amint másokat sem. Fia 1948-ban elmenekült az országból és az USA-ban, ugyancsak neves agysebészként dolgozott 1998-ban bekövetkezett haláláig. A Bakayak rokonsága (Endrey-, Balás Piri-, Ibrányi-, etc. családok) szerteágazó s bizony a ma fellelhető hazai 38 Bakay-név mögötti életsorsok számomra felderítetlenek. Talán még lesz időm rá.

1970-ben sikerült először hazalátogatnunk Magyarkanizsára, Tito "boldog" Jugoszláviájába. Édesatyámék Sas utca 5. szám alatti háza, átépítve, de állt. Nagyapám Szent János utca 61-es számú házának nyoma sem volt. 1944-ben úgy vették el az 1941-ben 5200 pengőért megvásárolt, majd átépített, három szobás házunkat, hogy - néhány vasúton feladott láda kivételével (amelyeket Kiskőrösön a "jómagyarok" elloptak) - mindenünket elkoboztak. Egy szerb, Modus Mile a "rekviráló bérlő", un. komitácsi- partizán, egy toprongyos, nagy puskás barbár, egyszerűen beköltözött a házunkba, miután anyánk három gyermekével elmenekült az akasztói rokonokhoz. Könyveinket kihordta az udvarra és szétdobálta a földön, az ebédlő 124 darabos márkás herendi étkészleteit darabonként földhöz vagdosta, amint a szomszédok elmesélték. Egyik volt szomszédunk, a rokon Dobóék, az udvar hátsó részéből éjszaka átvittek magukhoz több tucat könyvet: a Magyar Művelődéstörténet öt kötetét, Acsády Ignác, A magyar birodalom történetét, két kötetben, Gerevich Tibor könyveit és az anyai nagyatyám, Florek János magyar királyi miniszteri tanácsos tulajdonbélyegzőjével ellátott Pallas Nagylexikon-sorozatot. Ezeket a számomra szent könyveket visszaadták nekem és ma is legféltebb ereklyém.

Valójában a már emlegetett Akasztó község a szülőfalum, mert 1939. szeptemberében, amikor már lengyel földön dühöngtek a német tankok, bújtak össze a szüleim és fogantam meg. Édesapám ekkor az akasztói iskola igazgatója volt, aki mint a 619-es számú Beköltözési engedély birtokosa "jogosult volt az anyaországba beköltözni, miután a nem magyar közigazgatás alatt álló területen való maradását az idegen közigazgatás tette lehetetlenné". Magyarkanizsa város elűzött polgármestere az alábbi iratot állította ki számára 1922-ben: "Alulírott, mint Magyarkanizsa (Bács vm.) r.t. városának a szerbek által kiutasított polgármestere, a megejtett puhatolódzás alapján, igazolom, hogy Bakay Gyula magyarkanizsai 23 éves római katolikus vallású, nőtlen, aki Magyarkanizsán 1922. évi február 27-ig, mint róm.kath. felekezeti tanító tényleges szolgálatban állott, kénytelen volt állását ott hagyva Csonka Magyarországra területére menekülni, mert megtagadta a szerbeknek a katonai kötelezettség írásbeli vállalását, aminek következtében a szerb hatóság őt állásáról lemondani és Csonka Magyarországra optálni kényszerítene. Minek következtében nevezettnek Magyarkanizsán megélhetése nincsen s a helyzete ott a szerbek fenyegető magatartása miatt tarthatatlan." Akasztó községben, mint a népiskola igazgatója s mint a körzeti levante-csoportok parancsnoka, nagy népszerűségnek örvendett, zenekart teremtett, kórust alapított, s nőtestvéreivel, akik az ő tantestületében dolgoztak, színműveket adtak elő, bálakat és hazafias ünnepeket szerveztek. Fájalták éjjel s nappal Trianont, amelynek galád és hitvány diktátorai kivetették őket az ősi földről 1922-ben.

1941 nyaráig éltünk Akasztón, majd következett Magyarkanizsa és a háború. Édesatyámat immár másodjára is behívták. Résztvett az első világháborúban, mint a 86. gyalogezred 12. tábori századának hadapródjelölt őrmestere Galíciában és az olasz Monte Asolone-nál a tűzvonalban, ahol vitézségi érmet kapott. 1944. január 1-én főhadnagyi kinevezéssel, augusztustól a 20. gyalogezred 11. zászlóaljával a Kárpátalján, majd Erdélyben próbálta lelkesíteni a katonáit az oroszok elleni harcra. Nem sok sikerrel. "Hősiesen" vonultak vissza a zászlóalj roncsaival s egyre roncsoltabb idegekkel. Közben olyan hírt kapott, hogy a szerbek kiirtották a családját Bácskában. Eltávozást kért, hogy elveszett családját felkutathassa, a nyilasok Szombathelyen hadbíróság elé kívánták állítani dezertálás miatt, majd Sopronkőhidára szállították. Összeomolva, a volt világból kiábrándulva, vézna-soványan tántorgott el Akasztóig 1945 végén, ahol feltalált bennünket. Dühében belépett az MKP-ba, hátha lakást és munkát kap. B-listázták 1946-ban, majd magára hagyta a legfőbb támasznak hitt felesége, édesanyánk, akinek ugyancsak felőrlődött minden belső energiája. A polgári jóléthez szokott asszony, három kis gyermekkel, mindenéből kiforgatva, a mindennapi betevő falat biztonsága nélkül, egyszerűen csődöt mondott. (1936-tól apám havi fizetése 225 P+ járadékok volt.)

Édesanyám felvidéki tót, ha úgy tetszik: szlovák apa és osztrák anya sarja volt. Édesapja, Florek János magyar királyi miniszteri erdőszámtanácsos, tehát méltóságos úr, édesanyja, az én anyai nagyanyám, a Grazból Kőszegre bevándorolt osztrák Kummer kertész-dinasztia Kőszegen született Alojzia nevű gyermeke, nagybátyja pedig a kalocsai érseki uradalom főintézője, Böd-pusztáig nem túl népszerű ura. 1929-ben itt ismerkedtek meg a szüleim s keltek egybe. Boldog családi életünk volt 1945-ig, majd mindennek vége lett. Nekem nincsenek igazi családi emlékeim, hiszen négy éves sem voltam, amikor édesapánk elment Magyarkanizsáról, a mi szép

otthonunkból és a családi asztalnál együtt soha többet nem ülhattünk úgy, hogy mindenki otthon van. A későbbi együttlétek csak alkalmi vendégségek voltak. A szüleim ugyanis 12 évi kínlódás, csúnya egymást- bántás után 1958-ban elváltak. A bölcs bíróság a nővérünket elszakította tőlünk, fiúktól, akik 1946-tól 1951-ig együtt bolyongtunk édesapánkkal. Csak nyaranta találkozhatott a három gyerek a rokonoknál. A bolsevik uralom, az orosz megszállás sok tízezer magyar családot tett gyógyíthatatlanul boldogtalanná és lelki beteggé. Ezt soha nem lehet és nem szabad megbocsájtani! Kivált, hogy a gyerekek sokasága is tönkre jutott. Mint például az én testvérbátyám is, akivel 1955-ben szemtanúi voltunk Csengődön édesatyánk ávosok általi elfogatásának. Három ajtót betörve rohantak be a házba, majd apánkat lekötözve beinjekciózták és a bajai őrltek házába hurcolták, ahol 257 napig tartották fogva. A bűne az volt, hogy mint cséplőellenőr elárulta a népdemokráciát és a kulákok érdekében gyűjtogatott. Csak 1956. márciusában szabadult ki, kényszernyugdíjazás címén, harminc évi pedagógus szolgálat jutalmául 656 forint nyugdíjat adtak neki. Gyula bátyám ezt a sokkot soha nem heverte ki, de én is, még 45 év távlatából is, sokszor felriadok álmomból és szégyellem magam, amiért 1955. augusztusi fogadalmunkat nem váltottuk valóra. Ekkor ugyanis elutaztunk a testvéremmel Bajára, beszöktünk a zárt elmeosztályra, ahol valóságos őrltek között tartották a "nép ellenségeit" és édesapánk zsebébe csúszattunk egy levelet, benne ezzel a mondattal: "Ne félj, nyugodj meg, ha mi megnövünk, bosszút állunk érted, nem felejtjük el ezeknek a gazembereknek, amit tettek." Testvérbátyám, aki 1956. júniusában Kőszegen érettségizett, néhány hónappal édesapánk kiszabadulása után ezt írta neki: "Mindig jó apa voltál, szeretél bennünket, csak értünk éltél, dolgoztál, végigjártad az élet legfantasztikusabb, legkegyetlenebb útjait, de az igazság útjáról soha nem tértél le. Én is ilyen szeretnék lenni!" 1956 augusztusában elutazott Szegedre, ahová felvételt nyert a tudományegyetem matematika-fizika szakára. Három hónap múlva, 1956. október 22-én, az elsőők között ott van a MEFESZ-ben, majd fegyvert ragad sok társával együtt. Szinte eszelősen kíván elégtételt venni mindenért. Lefegyverzik őket s- kegyelemből - "csak" minden felsőfokú tanintézetből való örökös kizárásra ítélik. Az örök jelző valójában csak két évet jelentett, mert a kiváló tanítóként működő nagynénink, BakayMária, aki megkapta a Munkaérdemrend arany fokozatát is, a részeges, műveletlen Dobi István előtt szégyenteljesen megalázkodva, kikönyörgi az eltiltás hatálytalanítását s így visszakerülhet a szegedi József Attila Tudományegyetem vegyészeti szakára, ahol kitűnő eredménnyel 1963-ban végzett. A kiváló képességű farmakológus testvérbátyám munkába állt, de a múltjának állandó felemlegetését egyre nehezebben tűri. idegrendszere labilissá válik, egyre kevésbé találja a helyét a durvuló Kádár-szocializmusban. Nyomasztó meghasonlások után, családja által is magára hagyva, 1968. augusztus 20-án kora reggel, Csehszlovákia katonai megszállásának hajnalán, önkezével véget vetett fiatal életének. A szegedi JATE Értesítő 13 (1990. február 1.) 3-5. oldalán tették közzé a meghurcolt tanárok és egyetemisták névsorát ezzel a bevezetővel: "Az Egyetem számos értékes munkatársa, illetve hallgatója vált politikai okokból méltatlan, súlyos következményekkel járó eljárás áldozatává." A rehabilitációt édesatyánk nem érthette meg, de 1967-ben utolsó útravalóként azt mondta nekem: A mi családuknak tagjai, sőt a Bakayak általában, sem a távoli, sem a közelebbi múltban, a legnehezebb időkben sem hagyták el a hazájukat. De ebben a rendszerben emberül élni a magunk fajtának nem lehet, ezért rejtőzködj el

fiam a bitangok között, hogy ne bántsanak, hogy megmaradj, hogy megmaradjunk. 1956-ban én, mint kőszegi gimnazista, nem vittem véghez érdemlegesebb tettei. Az általános örömujjongást hamar felváltotta a félelem s annál többre nem mertem vállalkozni, minthogy egy gyerek-nyomdán röplapokat készítettünk s néhány száz darabot széjjel szórtunk az utcákon november 4. után. Petőfi Sándor versét találtuk a legmegfelelőbbnek:

Sok az orosz, nagy a száma,

Mi haszna?

Több lesz ott a magyar: talán

Száz is jut egy oroszra.

S ha volnánk kevesebben,

Mint azok,

Hála Isten, minket hí úgy

A világ, hogy magyarok!

Amikor azonban legjobb tanárain, részben a kőszegi M.k. Hunyadi Mátyás Katonai Reáliskola egykori oktatói, értesültek akcióinkról, azonnal meggyőztek bennünket, hogy ilyen ordenáré túlerővel szemben nem szabad kockára tenni egész jövőnket. Dr. Horváth László, Dénes Andor, Dr. Horváth Boldizsár, Mahler Ödön tanár urak megmagyarázták: alkalmazkodni kell és túlélni. Így, ellenállás helyett, beléptünk a KISZ-be, hogy felvételt nyerhessünk az egyetemre.

1958-tól megkaptam addigi életem legnagyobb jutalmát: László Gyula régészprofesszor régészsnövendéke leheltem. Mindvégig közvetlen tanítványként kezelt és törődött velem. 1963-ban, amikor megkaptam régészi és tanári okleveletem, a szabályosan megpályázott tanársegédi állást, majd pedig az MTA Régészeti Intézeti gyakornoki állást a köpönyeg- forgató vörös rektor, miniszter és KB-tag Ortutay Gyula megtorpedózta mindkettőt s így állás nélkül maradtam. Ekkor László Gyula személyesen elment Erdei Ferenchez, az akadémiai akkori főtitkárához, akit egyébként mélyen megvetett 1956 elárulása miatt, s kiharcolt számomra egy akadémiai elnöki tudományos ösztöndíjat. Életem egyik meghatározó eseménye volt ez. Ezzel indult meg a kutatói pályám. 1972-ig Budapesten, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetében, majd 1977-ig Somogy megyében, ahol feltárhattam a somogyvári ispáni várat és a bencés kolostort, a Szent László király által alapított bazilikával egyetemben. 1977-ben a somogyi pártvezetés, politikai alkalmatlanság címén megszüntette munkaviszonyomat. Csaknem mindenki elfordult tőlem, mert a pártközpont fő elvtársai (Brutyó János, Kornidesz Mihály, Orbán László, Ortutay Gyula) elítéltek. Egyik napról a másikra kiestem a szakmából, megszakadt a szakmai karrierem. Bándi Gábor jóindulatának köszönhetően befogadott a félig szülő- és iskolavárosom: Kőszeg.

A családtól elszakadva, magányosan és a hivatalos körök által megvetve vagy semmibe véve sem változtattam azonban az életelvemen: tovább kell munkálkodnom azokért a célokért, amelyek hétéves koromtól éltetnek. Lassan rájöttem arra is, hogy a szellem ereje elpusztíthatatlan és legyőzhetetlen. Nem sokat számít a cím és a rang, hiszen valójában a tudományt nem lehet minősíteni s legkivált nem lehet fokozatokba gyömöszkölni, amiért azután még illetményt is fel lehet venni. Csak maga az alkotás értéke számít, legyen az tárgyi vagy szellemi. Csak a felhalmozott szellemi kincsek ápolása és gyarapítása a fontos minden nép számára, de számunkra, magyarok

számára, különösen hiszen mi valóban mások vagyunk, mint a többiek. Nem többek, nem kevesebbek, de mások. Máshonnan jöttünk, mások a hagyományaink, más a nyelvünk, az ősi írásunk, más a művészetünk az irodalmunk, más génpárok határoznak meg bennünket. A tehetség Isten adománya, vagy örököljük vagy nem. Ezért érdemes elsősorban kutakodni a múltban, magunk elé idézni felmenőinket. Nékem például szellemileg is elődöm Bakay Nándor, Bakay Lajos, Florek János anyai nagyapám, akik mindannyian mesterei voltak a szónak, az írásnak is s ezt fennmaradt könyveik bizonyítják.

De a saját forrás nem elég. 55 éve a könyvek a barátaim, múltbéli és mai szerzők művei, amelyek közül sokat, például Pázmány Pétert, Kölcsey Ferencet, Széchenyi Istvánt, Ady Endrét, úgy olvasom, Szinte naponta, mint az imádságos könyveket. S ha egy-egy régészeti feltárásom műemlékké szilárdul, ha egy-egy könyvem némely olvasóban gondolatokat ébreszt, ha egy-egy előadásom maradandó élményt jelent néhány embernek, már nem volt hiábavaló ez a földi élet.

(Megjelent: Polisz 64/2002, 3-9. - Magántörténelem. Kráter, Pomáz. 200, 11-20)